

กรอบครีว พู่บวย อาสาสมัคร บูมเบน เรียนรัฐสร้างเสริมสุขภาพ

มานะ นาคำ¹

พะเยาว์ นาคำ²

บทคัดย่อ

โครงการพัฒนาและวิจัยสุขภาพชุมชนเพื่อความอยู่ดีมีสุข เป็นโครงการที่ดำเนิน การขับเคลื่อนงานด้านสุขภาพะทั้ง 4 มิติ คือ ด้านกาย ใจ สังคม และปัญญา โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ซึ่งมหาวิทยาลัยขอนแก่นร่วมกับมหาวิทยาลัยมหาสารคาม มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา และมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ รับผิดชอบดำเนินงาน โดยมีการขับเคลื่อนงานสุขภาพะร่วมกับองค์กรชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในภาคอีสานซึ่งมีพื้นที่ในการดำเนินงาน 6 จังหวัด คือ จังหวัดขอนแก่น จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดชัยภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดบุรีรัมย์ และจังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 60 ตำบล การดำเนินงานขับเคลื่อนงานสุขภาพะร่วมกับชุมชน มีการสำรวจสถานการณ์สุขภาพะในตำบลเพื่อให้ทราบปัญหาสุขภาพที่สำคัญของพื้นที่ การพัฒนาตัวชี้วัดสุขภาพะทั้ง 4 มิติตามความคิดเห็นของชาวบ้านแต่ละพื้นที่เพื่อเป็นเป้าหมายในการทำงานสร้างเสริมสุขภาพ การสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างแกนนำองค์กรชุมชนและเจ้าหน้าที่จากองค์การบริหารส่วนตำบลเพื่อให้ใช้ข้อมูลและตัวชี้วัดสร้างความร่วมมือระหว่างชุมชนและองค์การบริหารส่วนตำบลในการกำหนดนโยบาย แผนงาน โครงการเพื่อสร้างนวัตกรรมสุขภาพ และศูนย์เรียนรู้ในการสร้างเสริมสุขภาพที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้ง การสื่อสารสาธารณะในตำบลเพื่อให้เกิดการรับรู้และยอมรับจนสามารถขยายผลนวัตกรรมสุขภาพได้

¹ อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² นักวิจัยอิสระ

หลังจากการดำเนินงานในพื้นที่ 30 ตำบลแรกในปีที่ 1 เสร็จเรียบร้อย เมื่ออย่างเข้าสู่ปีที่ 2 ของโครงการซึ่งขยายผลการดำเนินงานไปในตำบลใกล้เคียงอีก 30 ตำบล โครงการพัฒนาและวิจัย สุขภาวะชุมชนเพื่อความอยู่ดีมีสุข ได้มอบหมายให้คณะประเมินผลภายในทำการถอดบทเรียน ศูนย์เรียนรู้ชุมชนในการสร้างเสริมสุขภาพ การถอดบทเรียนเป็นการจัดการความรู้ที่เป็นเครื่องมือในการทบทวนการสร้างการเรียนรู้ของชุมชนในการดำเนินงานขับเคลื่อนงานสร้างเสริมสุขภาพของชุมชน อันเป็นการหนุนเสริมการทำงานของชุมชน การเสริมพลังในการขับเคลื่อนงานสุขภาพ เพื่อให้เกิดการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ในการสร้างเสริมสุขภาพของชุมชนต่อไป

โครงการถอดบทเรียนศูนย์เรียนรู้ชุมชนเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ ภายใต้โครงการพัฒนาและวิจัยสุขภาพชุมชนเพื่อความอยู่ดีมีสุข ในครั้งนี้เป็นการถอดบทเรียนเฉพาะประเด็นเรื่องศูนย์เรียนรู้ชุมชน/แหล่งเรียนรู้ชุมชน เพื่อสรุปบทเรียนการสร้างการเรียนรู้ของชุมชนในการสร้างเสริมสุขภาพของแต่ละตำบล รวมทั้งแนวทางการขับเคลื่อนและขยายผลการเรียนรู้เพื่อสร้างเสริมสุขภาพ ในพื้นที่ดำเนินงานปีที่ 1 ของโครงการฯ 6 จังหวัดๆ ละ 2 ตำบล รวม 12 ตำบลได้แก่ 1) ตำบลหนองบัว อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม 2) ตำบลกุดรัง อำเภอกุดรัง จังหวัดมหาสารคาม 3) ตำบลหนองตาด อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ 4) ตำบลตูมใหญ่ อำเภอคูเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ 5) ตำบลคูเมือง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี 6) ตำบลหนองกินเพล อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี 7) ตำบลนาข่า อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม 8) ตำบลหนองแวง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด 9) ตำบลโพหนอง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ 10) ตำบลบ้านกอกอำเภอจัตุรัส จังหวัดชัยภูมิ 11) ตำบลโนนสะอาดอำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น 12) ตำบลจระเข้ อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น

คณะผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของศูนย์เรียนรู้ชุมชน/แหล่งเรียนรู้ชุมชนเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพจากคณะทำงานจังหวัดและรายงานที่เกี่ยวข้อง หลังจากนั้นคณะผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิด พัฒนาการอบแนวคิด และขอบเขตเนื้อหาในการถอดบทเรียนศูนย์เรียนรู้ชุมชน ทำการออกแบบการถอดบทเรียนและพัฒนาเครื่องมือในการถอดบทเรียน ประสานงาน เตรียมการถอดบทเรียนกับคณะทำงาน

จังหวัด ดำเนินการถอดบทเรียนศูนย์เรียนรู้ชุมชน/แหล่งเรียนรู้ชุมชน สรุบบทเรียน และเขียนรายงานการถอดบทเรียนศูนย์เรียนรู้ชุมชน/แหล่งเรียนรู้ชุมชน โดยมีกลุ่มเป้าหมายที่ร่วมถอดบทเรียนแต่ละตำบลดังนี้ คณะทำงานโครงการระดับ จังหวัด 2 คน คณะทำงานสุขภาพตำบล 4 คน คณะทำงานศูนย์เรียนรู้ชุมชน/แหล่งเรียนรู้ชุมชนเพื่อสร้างเสริมสุขภาพ 10-15 คน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับศูนย์เรียนรู้ชุมชนเพื่อสร้างเสริมสุขภาพ 2 คน คณะประเมินผลภายใน 3 คน รวม 21-26 คน

Abstract

Health Promotion, physically, mentally, socially and intelligently, has community as base. This study was focused on community well-being is to understand lesson-learned on process and development of community well-being promotion mechanism and analyzed on the learning in order to see the power of the community-based well-being promotion and its' limitations. It was also aimed to find the future trend to optimal quality of healthy community life by which the researcher studied in 12 case studies from 6 provinces in the Northeastern region of Thailand. These existing programs have been funded by The *Thai Health Promotion Foundation's Fund* and their reports and relevant documents were reviewed, visits were made to the areas and participation was focused in their area-based meetings to conclude and interview provincial work teams, Sub-district work teams and target groups involved in the Sub-district well-being promotion and learning.

The efforts to solve real health problems existed in the communities had learning methods promotion and collective searching on proper practices, mindset adjusting to promote family and community well-being through their self-knowing, livelihood, *local wisdom/indigenous* in closely and friendly relation to natural resources and environment integrating technical know-how from outside resources. Their health core leaders developed Sub-district Well-Being Index (SWI) and developed local and

folk recreation and entertainment to be effective campaign tool, apply local materials to use in therapies and conserved local wisdom utilizing traditional expert in many branches of arts and knowledge such as folk/local music, local/native varieties of herbs, plants and vegetables, organic farms, traditional Thai massage and community forest management etc.

In consideration of power and limitations on future trend of community-based well-being, it was found that the communities has developed their learning resources to apply in health care like community forest and water resources as valuable diet sources, etc. The conservation on local wisdom has been made effective by local school curriculum designs transferring their priceless, old knowledge to school students but only in fundamental level. It confirms the use of local learning resources and wisdom for community well-being in the present situation. It, as well, confirms that to have intensive and appropriate learning for key target groups can change perception, awareness and behavior in important community health promotion. In the aspect of working mechanism to construct CWB learning methods, it have been undertaken through cultural ways of mutual helps of community members, developing volunteers, and elderly groups working. Therefore CWB is community-based natural resources and cultures applications and inside strength against in the strong stream of deteriorated and discouraged changing society. Learning power has been supported technically and additionally from outside resources. However the learning for Community Well-Being (CWB) still encountering limitations and still need new supports to have clear and up-to-date optimal quality of healthy community life.

แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การถอดบทเรียนการเรียนรู้ของชุมชนในการสร้างเสริมสุขภาวะ โครงการพัฒนาและวิจัยสุขภาวะชุมชนเพื่อความอยู่ดีมีสุข เป็นการจัดการความรู้ เพื่อให้เข้าถึงบทเรียนการสร้างการเรียนรู้ของชุมชนในการเคลื่อนงานสุขภาวะในชุมชน การถอดบทเรียนเป็นการดึงเอาความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์การทำงานของชุมชน เพื่อประยุกต์ใช้ในการพัฒนางานและพัฒนาคนทำงานอย่างต่อเนื่อง คณะถอดบทเรียนได้ศึกษาแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อวางกรอบแนวทางในการถอดบทเรียนดังต่อไปนี้

2.1 แนวคิดการจัดการความรู้

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2549) กล่าวว่า การจัดการความรู้ (Knowledge Management) เป็นกระบวนการที่เกี่ยวกับการแสวงหา การยกระดับ การพัฒนา และการประยุกต์ใช้ความรู้ การจัดการความรู้ประกอบด้วยกิจกรรมและกระบวนการ คือ การค้นพบและการรวบรวมความรู้ การจัดหมวดหมู่ การเก็บความรู้ การสื่อสาร เพื่อการถ่ายทอด การจัดการกระบวนการเรียนรู้และการแลกเปลี่ยน การวิเคราะห์ สังเคราะห์เพื่อยกระดับ การสร้างความรู้ใหม่ การเรียนรู้จากการประยุกต์ใช้ความรู้ นั้น การจัดการความรู้มีทั้งความรู้ที่เกิดจากตัวบุคคล (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ ความรู้ที่เกิดจากขนบธรรมเนียมประเพณี ความรู้จากวิถีการดำเนินชีวิต แม้กระทั่งความรู้ที่อยู่ในรูปของเอกสาร (Explicit Knowledge) โดยนำความรู้ที่ได้มาจากแหล่งเรียนรู้ดังกล่าวมาพัฒนาให้เป็นระบบ เพื่อเผยแพร่ให้ทุกคนสามารถเข้าถึงและสามารถประยุกต์ใช้ความรู้เหล่านั้นได้

การจัดการความรู้ จึงเป็นการรวบรวม การจัดระบบ การจัดเก็บและการเข้าถึงข้อมูล เพื่อสร้างความรู้ มีการใช้เทคโนโลยีด้านข้อมูล เพื่อการจัดการความรู้ให้เกิดการแบ่งปันความรู้ (Knowledge Sharing) ถ้าไม่มีการแบ่งปันความรู้ ความพยายามจัดการความรู้ก็ไม่สำเร็จ (วิจารณ์ พานิช อ่างใน ปาริชาติ วลัยเสถียร, อ้างแล้ว) การจัดการความรู้ จึงเน้นความรู้ที่ผ่านการปฏิบัติหรือผ่านการทำงาน และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นหัวใจสำคัญในการจัดการเรียนรู้ นั้นๆ นั้นหมายถึงการเปิดเวทีในการร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันเพื่อพัฒนางาน

พัฒนาการเรียนรู้ พัฒนาแหล่งเรียนรู้ ซึ่งการจัดการความรู้ของชุมชนจึงเกี่ยวข้องกับ “นวัตกรรม” และการเรียนรู้ของชุมชน (วิจารณ์ พานิช, มปป.)

คณะถอบทเรียนใช้แนวคิดเรื่องการจัดการความรู้ (Knowledge Management) ในการถอบทเรียนในครั้งนี้เพราะการถอบทเรียน คือ การจัดการความรู้แบบหนึ่ง ซึ่งเป็นการรวบรวมความรู้และประสบการณ์สร้างการเรียนรู้ของชุมชนในการสร้างเสริมสุขภาพ ทั้งความรู้ที่อยู่ในรูปของเอกสารข้อมูลต่างๆ เอกสารสรุปประกอบการดำเนินงานของชุมชน ความรู้ที่เกิดจากการถ่ายทอดสร้างการเรียนรู้แก่ผู้ร่วมเรียนรู้ แม้แต่ความรู้ที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันภายในชุมชน เพื่อรวบรวมข้อมูล จัดหมวดหมู่ความรู้ สังเคราะห์ความรู้ต่างๆ ที่เกิดจากการเรียนรู้ของชุมชน เพื่อพัฒนาความรู้ ยกระดับความรู้และนำความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้นำไปใช้ในการพัฒนางาน พัฒนาชีวิต และสร้างเสริมสุขภาพ

2.2 แนวคิดการสร้างการเรียนรู้ของชุมชน

การสร้างการเรียนรู้ของชุมชน หมายถึง การทำให้เกิดการรับรู้ การเข้าถึงและเข้าใจ ในความรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่ง การสร้างการเรียนรู้นั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องดำเนินการโดยอาศัยหลักการสำคัญ ดังนี้ 1) เพื่อให้เกิดการศึกษาเรียนรู้และเป็นกลไกในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ในชุมชน 2) การสร้างการเรียนรู้ที่ให้ได้ประสิทธิภาพจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากชุมชน 3) ชุมชนเป็นแหล่งทรัพยากรการเรียนรู้ที่สำคัญ ดังนั้นจึงควรใช้ชุมชนเป็นฐานในการพัฒนาระบบการเรียนรู้ และ 4) การเรียนรู้ควรเป็นการผสมผสานระหว่างการเรียนรู้อย่างตรงชีวิต และการประกอบอาชีพในชุมชน เพื่อให้ผู้เรียนรู้ได้เข้าถึงและเกิดการเรียนรู้และสามารถนำความรู้ที่เกิดขึ้นนั้นมาใช้เป็นความรู้พื้นฐานในการดำรงชีวิตต่อไป การสร้างการเรียนรู้ไม่จำเป็นต้องมีพื้นที่ในการสร้างการเรียนรู้ที่ชัดเจน ทุกพื้นที่สามารถสร้างการเรียนรู้ให้แก่ชุมชนสามารถเรียกพื้นที่เหล่านั้นว่าเป็น “แหล่งเรียนรู้ชุมชน” ตัวอย่างเช่น ชุมชนใช้พื้นที่ป่าชุมชนเพื่อสร้างการเรียนรู้แก่เยาวชนในการเรียนรู้เรื่องพืชสมุนไพรและการจัดการทรัพยากรของท้องถิ่น เป็นต้น

การเรียนรู้เกิดจากการปฏิบัติจริง การพยายามแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตจริง มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ร่วมวิเคราะห์เพื่อสรุปบทเรียนเพื่อ

แสวงหาหนทางปฏิบัติที่ดียิ่งขึ้นต่อไป เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นซ้ำๆ เพื่อยกระดับสติปัญญา กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นสิ่งที่เราเรียนรู้และแลกเปลี่ยนกันเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อชีวิตและสังคม ซึ่งการเรียนรู้ต้องเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาช่วงชีวิตของมนุษย์ โดยมีสาระสำคัญดังนี้ 1) การเรียนรู้เพื่อรู้ทั่วไปอย่างกว้างๆ เพื่อให้เกิดปัญญา รู้จักคิดและค้นหาความจริง 2) การเรียนรู้เพื่อฝึกอาชีพและความสามารถในการทำงาน 3) การเรียนรู้เพื่อมีอิสระเพิ่มขึ้น ตัดสินใจได้ถูกต้อง และ 4) การเรียนรู้เพื่ออยู่ร่วมกัน เข้าใจผู้อื่น เข้าใจขนบธรรมเนียมและประเพณี (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2548)

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2549) กล่าวว่า การเรียนรู้คือ การปรับทัศนคติ แนวคิด และพฤติกรรม อันเนื่องมาจากการได้รับประสบการณ์ที่สมควร เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น ซึ่งมีองค์ประกอบในการเรียนรู้ที่ดีคือ 1) การเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิต 2) การเรียนรู้ที่ผู้เรียนมีส่วนร่วมและร่วมเรียนรู้ซึ่งกันและกัน 3) การเรียนรู้ที่ให้คุณค่าแก่ภูมิปัญญาท้องถิ่น และ 4) การเรียนรู้ต้องคำนึงถึงลักษณะของกลุ่มเป้าหมายด้านพื้นฐานการศึกษาและประสบการณ์ชีวิตที่แตกต่างกัน

ศูนย์การเรียนรู้เป็นแหล่งสร้างการเรียนรู้ ถ่ายทอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งอาจมีประเภทศูนย์การเรียนรู้ที่มุ่งเน้นเนื้อหาสาระการเรียนรู้ที่แตกต่างกันไป เช่น ศูนย์การเรียนรู้เพื่อส่งเสริมอาชีพ ศูนย์การเรียนรู้เพื่อส่งเสริมและอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณี ศูนย์การเรียนรู้เพื่อสร้างเสริมสุขภาพ ศูนย์เรียนรู้ส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม ฯลฯ ซึ่งการจัดกระบวนการเรียนรู้ นั้นเกิดโดยชุมชนและขยายผลการเรียนรู้สู่ชุมชนเอง เน้นการสร้างกระบวนการเรียนรู้และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ สร้างองค์ความรู้ใหม่และพัฒนาภูมิปัญญาที่มีในท้องถิ่น เพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง มีภูมิคุ้มกัน และเป็น การสร้างความยั่งยืนของการจัดการเรียนรู้ระดับชุมชนท้องถิ่น มีการสร้างประชาธิปไตยชาวบ้านและแกนนำเยาวชนเพื่อดำเนินการถ่ายทอดและขยายผลไปสู่สมาชิกในชุมชนเยาวชนรุ่นใหม่ ขณะเดียวกัน ศูนย์การเรียนรู้ที่เกิดจากการดำเนินการริเริ่ม ปฏิบัติการโดยชุมชนเองสามารถสร้างองค์ความรู้และหลักสูตรที่เหมาะสมสอดคล้องกับวิถีของชุมชนและความต้องการ สามารถแก้ปัญหาของชุมชนได้ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนนี้มีองค์ประกอบหลักๆ ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้อันได้แก่

แหล่งที่มาความรู้ องค์ความรู้ เนื้อหาความรู้ วิธีการจัดกระบวนการเรียนรู้ อุปกรณ์สำหรับการเรียนรู้ สื่อการเรียนรู้ สถานที่ การประเมินผลการเรียนรู้ ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ และผู้เรียนรู้ (www.seubsan.net)

การสร้างการเรียนรู้ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของแนวคิด ทฤษฎี เครื่องมือ และประสบการณ์การทำงาน จนนำไปสู่ผลลัพธ์ทางความรู้คือ ผลผลิต ที่เรียกว่า องค์ความรู้และนวัตกรรม ซึ่งกระบวนการดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยเวลา การพัฒนาศักยภาพ และความสัมพันธ์เพื่อให้เกิดบรรยากาศในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร, 2548)

คณะถอดบทเรียนได้ใช้แนวคิดการการสร้างการเรียนรู้ชุมชนมาเป็นกรอบในการมองปรากฏการณ์การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นของชุมชน สาระสำคัญของการสร้างการเรียนรู้ที่มุ่งหวังให้เกิดผลการเรียนรู้กับชุมชนอย่างไร ประเด็นสำคัญของการสร้างการเรียนรู้ชุมชนคืออะไร กระบวนการสร้างการเรียนรู้ของชุมชน ปัจจัยหรือองค์ประกอบที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของชุมชนให้เกิดประสิทธิภาพ การบูรณาการการเรียนรู้ของชุมชนกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีในชุมชน และการเรียนรู้ที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชน สร้างการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของการขับเคลื่อนงานด้านสุขภาวะทั้ง 4 มิติอย่างไร ตลอดจนการพัฒนาความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้เพื่อยกระดับความรู้ของชุมชนและเผยแพร่ความรู้สู่ชุมชน ยกกระดับพัฒนาแหล่งการเรียนรู้จนนำไปสู่การเป็นศูนย์เรียนรู้ของชุมชน เพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ และพัฒนาการขับเคลื่อนงานด้านสุขภาวะในชุมชน รวมทั้งขยายการขับเคลื่อนงานไปสู่พื้นที่อื่นๆ หรือภาคีขับเคลื่อนงานสุขภาวะอื่นๆ

2.3 แนวคิดเรื่องนวัตกรรมการเรียนรู้

แนวคิดเรื่องนวัตกรรมการเรียนรู้เป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่คณะใช้เป็นกรอบในการมองปรากฏการณ์เพื่อให้เกิดความเข้าใจมากขึ้น เนื่องจากการสร้างการเรียนรู้ชุมชนที่เกิดขึ้นนั้นส่งผลให้ผู้เรียนรู้เกิดการเรียนรู้ และมีการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ๆ เพื่อใช้ประโยชน์ในการใช้เป็นพื้นฐานการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ปรับแนวคิดวิธีปฏิบัติที่เหมาะสม เพื่อให้งานดีขึ้น เป็นพื้นฐานในการพัฒนางาน พัฒนาสังคม ซึ่งหมายถึง “นวัตกรรมการเรียนรู้” การสร้างนวัตกรรมนั้นเป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้และมีการปรับเปลี่ยน

พฤติกรรมของตน โดยอาจมาจากการสร้างและการประยุกต์ใช้นวัตกรรมที่มีอยู่ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรม หรือการนำต้นเข้าสู่ผลลัพธ์ของนวัตกรรมที่คนอื่นสร้างขึ้นและขยายผลไปสู่การเรียนรู้

นวัตกรรมเป็นการทำสิ่งต่างๆ ด้วยวิธีใหม่ๆ และยังสามารถหมายถึงการเปลี่ยนแปลงทางความคิด การผลิต กระบวนการ ไม่ว่าจะการเปลี่ยนนั้นจะเกิดขึ้นจากการปฏิบัติ เปลี่ยนอย่างถาวรภาคเอกชน หรือการปฏิรูป การพัฒนาต่อยอด ทั้งนี้ก็มีการแยกแยะความแตกต่างอย่างชัดเจน ระหว่างการประดิษฐ์คิดค้น ความคิดริเริ่ม และนวัตกรรม โดยนวัตกรรมหมายถึงความคิดริเริ่มที่นำมาประยุกต์ใช้อย่างมีสัมฤทธิ์ผล (McKeown, 2008) การที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งจะเป็นนวัตกรรมได้นั้น จะต้องมีความแปลกใหม่อย่างเห็นได้ชัด เป้าหมายของนวัตกรรมคือการเปลี่ยนแปลงในเชิงบวก เพื่อให้สิ่งต่างๆ เกิดเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, www.wikipedia.org)

ประพนธ์ ฆาสุขยัต (2547) ได้อธิบายความหมายของ “นวัตกรรม” มาจากคำในภาษาอังกฤษ คือ “Invention” ซึ่งแปลว่า ประดิษฐ์กรรม คือสิ่งที่มีมนุษย์คิดค้นหรือประดิษฐ์ขึ้นมา เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือวิถีชีวิตมนุษย์ ส่วน “นวัตกรรม” หมายถึง **การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือการใช้ชีวิตของมนุษย์ โดยนวัตกรรมสามารถพัฒนาจากประดิษฐ์กรรมทางเทคโนโลยีต่างๆ ซึ่งไม่จำเป็นว่าต้องเป็นเทคโนโลยีขั้นสูงเท่านั้น** ดังนั้น ประดิษฐ์กรรมจึงไม่ใช่นวัตกรรม แต่นวัตกรรมส่วนใหญ่มาจากประดิษฐ์กรรม ซึ่งมีข้อสังเกตคือ นวัตกรรมเป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ซึ่งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับกับวัฒนธรรม โดยการเปลี่ยนแปลงจากประดิษฐ์กรรมให้เป็นวัฒนธรรมเพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนในสังคมตั้งค่านึงถึงบริบทและสภาพแวดล้อมที่นวัตกรรมเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้อง

“นวัตกรรมการเรียนรู้” จะเกิดขึ้นจากวิถีคิดที่ออกนอกกรอบเป็นการพลิกกระบวนทัศน์ ที่มีอยู่เกี่ยวกับการเรียนรู้ จากการเรียนรู้เพื่อแค่ให้รู้ไว้มาเป็นการเรียนรู้เพื่อนำมาเป็นพื้นฐานการพัฒนางาน พัฒนาคน ตลอดจนการพัฒนาชีวิต ซึ่งถือเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญของการเรียนรู้ (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2548)

นวัตกรรมการเรียนรู้ มีปัจจัยเกี่ยวข้องอย่างน้อย 3 ประการ คือ 1) การรู้จักและเข้าใจ “ตนเอง” “ชีวิต” และ “สิ่งแวดล้อม” 2) การแสวงหาความรู้และทางออกที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาและบริบทสังคม เพื่อให้หลุดพ้นไปจากสภาวะไร้พลัง ไปสู่ความสมบูรณ์และสร้างสรรค์ทางสติปัญญาและอารมณ์ และ 3) การใช้ปัญหาและปัญญาเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้และสร้างวิถีคิดใหม่ (วิบูลย์ เข็มเฉลิม, 2547)

การสร้างนวัตกรรมต้องอาศัยความรู้ กิจกรรมที่จะสร้างความมั่งคั่งจากความรู้นั้น ยิ่งดำเนินการตัวปัจจัยหลักคือ นวัตกรรมและความรู้จะยิ่งงอกงามอยู่ในสภาพ “ยิ่งใช้ ยิ่งงอกงาม” แต่การสร้างความรู้มั่งคั่งจากทรัพยากรธรรมชาติ พูน และแรงงาน ยิ่งดำเนินการ ตัวปัจจัยจะยิ่งร่อยหลอลงไป อยู่ในสภาพ “ใช้แล้วหมดไป” การพัฒนาในแนวทางแรกจึงเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน (วิจารณ์ พานิช, 2546)

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโธ (2548) กล่าวว่า นวัตกรรมมีความหมายหลากหลาย ขึ้นอยู่กับการประยุกต์ใช้ในกิจกรรมการเรียนรู้ของศาสตร์นั้นๆ แต่ส่วนใหญ่มักมองว่านวัตกรรมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ในศาสตร์ของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แท้จริงแล้ว **นวัตกรรมมีความหมายครอบคลุมถึงความรู้ความสามารถในการเรียนรู้ และการนำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลจริงในสังคมมนุษย์** หรืออาจกล่าวได้ว่า นวัตกรรมมีความเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ในทุกๆ ด้าน ตั้งแต่วิถีคิด ภาษา วัฒนธรรม สิ่งอำนวยความสะดวก การเรียนรู้และความเจริญทางสติปัญญา

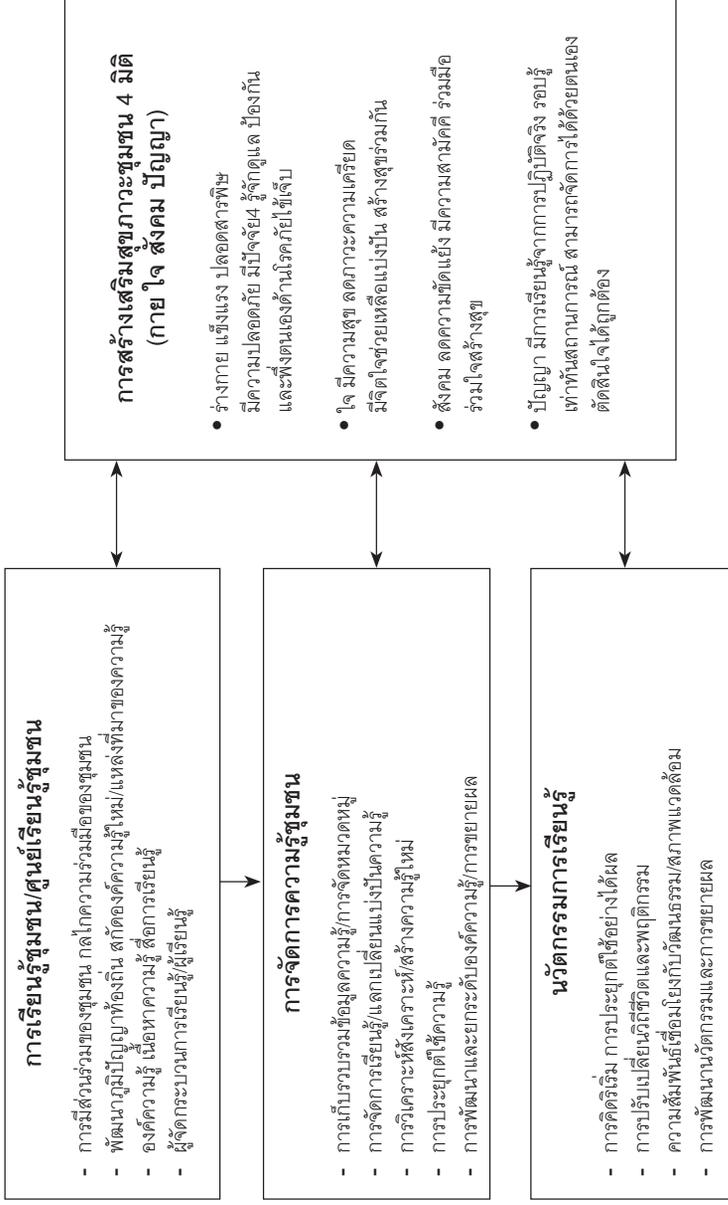
การคิดค้นทางสติปัญญาของมนุษย์ที่สามารถนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและการสร้างแบบแผนการดำรงชีวิตที่อิสระจากพันธนาการทางความคิดและการหลุดพ้นจากการค้ำชอนในวิถีปฏิบัติเดิมๆ เป็นชีวิตใหม่ที่มีการเรียนรู้และการจัดการตนเองอย่างต่อเนื่อง

ในการสร้างเสริมศักยภาพคน “นวัตกรรม” เป็นแนวคิด หลักการ และการค้นหาวิธีการใหม่ๆ มาดำเนินการเพื่อให้คนและกลุ่มคน มีความรู้ ความสามารถ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีสติปัญญาที่เหมาะสมกับความเป็นอยู่และรู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น นวัตกรรมในการสร้างเสริมศักยภาพคน จึงเริ่มต้นด้วย

ความเชื่อมั่นในพลังแห่งความคิดที่ว่า มนุษย์สามารถพัฒนาได้ ผักผ่อนได้ และเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ได้ (พันธุอาจ ชัยรัตน์ อ่างใน พระมหาสุทิตย อากาศโร, 2548)

ดังนั้นการถอดบทเรียนการสร้างการเรียนรู้ของชุมชนในครั้งนี้อาจเป็นอย่างยิ่งที่ต้องศึกษาและสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับแนวทางเกี่ยวกับการจัดการความรู้ การสร้างการเรียนรู้ของชุมชน นวัตกรรมการเรียนรู้ในการสร้างเสริมสุขภาพ เพื่อให้การถอดบทเรียนการดำเนินกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้นเป็นถอดบทเรียนที่มีประสิทธิภาพ เป็นการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เกิดขึ้นในการเรียนรู้ครอบคลุม เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ในชุมชน ส่งเสริมการวิเคราะห์สังเคราะห์เพื่อยกระดับและตอบสนองกับความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง และเพื่อให้นำไปสู่การเป็น “ชุมชนแห่งการเรียนรู้” (Learning community) ซึ่งหมายถึง ชุมชนที่มีการดำเนินชีวิตเพื่อส่วนรวมอันเกิดจากการคิดและปฏิบัติร่วมกัน ดำเนินงานควบคู่ไปกับการเรียนรู้ออกปฏิบัติ และประเมินตนเองอยู่เสมอ (รศ.ปรีชาติ วลัยเสถียร, อ่างแล้ว) การถอดบทเรียนครั้งนี้เป็นการถอดบทเรียนจากการสร้างการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะชุมชน จากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานการสร้างการเรียนรู้เพื่อสร้างเสริมสุขภาวะในชุมชน ขอบเขตในการดำเนินการถอดบทเรียนในครั้งนี้ เป็นการถอดบทเรียนเฉพาะประเด็น การสร้างการเรียนรู้ของชุมชน ในการสร้างเสริมสุขภาวะ และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม วิธีชีวิตที่เอื้อต่อสุขภาวะ การสื่อสารให้ประชาชนได้รับรู้ ยอมรับ และขยายผลในการสร้างเสริมสุขภาวะในพื้นที่และระหว่างพื้นที่ พัฒนา ชุดความรู้ แหล่งการเรียนรู้ชุมชน และเผยแพร่การสร้างเสริมสุขภาวะของชุมชน

จากแนวคิดที่ได้กล่าวข้างต้น สามารถนำมาพัฒนาเป็นกรอบคิดในการถอดบทเรียนการสร้างการเรียนรู้ของชุมชนในการสร้างเสริมสุขภาวะ ของโครงการพัฒนาและวิจัย สุขภาวะชุมชนเพื่อความอยู่ดีมีสุขได้ดังแผนภาพที่ 1

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการถอดบทเรียนศูนย์เรียนรู้ชุมชนในการสร้างเสริมสุขภาพ

การเรียนรู้ของชุมชนเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ

3.1 การเรียนรู้ของชุมชนเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ

บทเรียนการเรียนรู้ของชุมชนในการสร้างเสริมสุขภาพในโครงการพัฒนาและวิจัยสุขภาพชุมชนเพื่อความอยู่ดีมีสุข ทั้ง 12 กรณี เพื่อนำไปสู่การเป็น “ชุมชนแห่งการเรียนรู้” (Learning community) ที่ชุมชนมีการดำเนินชีวิตอันเกิดจากการคิดและปฏิบัติร่วมกัน ควบคู่ไปกับการเรียนรู้ และประเมินตนเองอยู่ตลอดเวลา การถอดบทเรียนในครั้งนี้จึงเป็นการถอดบทเรียนเฉพาะประเด็นเรื่อง การสร้างการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ พร้อมทั้งสื่อสารให้คนทั้งในและนอกชุมชนได้รับรู้ ยอมรับ และขยายผลการสร้างเสริมสุขภาพที่ไม่แยกส่วนจากวิถีการดำเนินชีวิต พัฒนาเป็นชุดความรู้ แหล่งเรียนรู้ชุมชนที่สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตอย่างต่อเนื่อง

การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเป็นรูปแบบที่สอดคล้อง และมีความเหมาะสมกับแต่ละท้องถิ่นนำมาเชื่อมโยงในการเสริมสร้างสุขภาพของชุมชน ที่สะท้อนถึงปัญหาและศักยภาพของชุมชนที่แสวงหาแนวทางในการสร้างเสริมสุขภาพที่อาศัยพลังจากภายใน ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ ทบทวน วิเคราะห์ถึงศักยภาพ และปัญหาที่มีอยู่จริงในชุมชน โดยมีกลไกสำคัญคือ ผู้นำ สมาชิกในชุมชน และหน่วยงานทั้งในและนอกพื้นที่ ได้ร่วมกันขับเคลื่อนการเรียนรู้ที่มีรูปแบบที่หลากหลาย เป็นไปตามศักยภาพของพื้นที่ทั้ง 12 กรณี โดยสรุปได้ ดังแผนภาพที่ 2

จากแผนภาพที่ 2 จะเห็นได้ว่าการสร้างการเรียนรู้ด้านสุขภาวะชุมชน ทั้ง 4 มิติในโครงการพัฒนาและวิจัยสุขภาวะชุมชน มีกระบวนการที่ทำให้เกิดการรับรู้ การเข้าถึงและเข้าใจ ในศักยภาพและปัญหาด้านสุขภาวะของชุมชน ในเรื่องต่างๆ การสร้างการเรียนรู้ของชุมชน มีการพัฒนาศักยภาพของแกนนำ เพื่อให้สามารถเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพสุขภาวะของชุมชนโดยความร่วมมือจากหลายฝ่ายภายในชุมชนโดยการหนุนเสริมจากสถาบันวิชาการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง พัฒนากลไกในการสร้างให้เกิดการเรียนรู้ พัฒนาองค์ความรู้ในการสร้างเสริมสุขภาวะของชุมชนที่อยู่บนพื้นฐานของการดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพของชุมชน ทั้ง 12 กรณีศึกษามีการสร้างการเรียนรู้ของชุมชนซึ่งสามารถเรียกพื้นที่เหล่านั้นว่าเป็น “แหล่งเรียนรู้ชุมชน” ในการสร้างเสริมสุขภาพ เช่น การก่อตั้งชมรมต้านเบาหวาน การที่ชุมชนใช้พื้นที่ป่าชุมชน เพื่อสร้างการเรียนรู้แก่เยาวชนในชุมชนในการเรียนรู้เรื่องพืชสมุนไพร ผักพื้นบ้าน เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่าการเรียนรู้ดังกล่าว เป็นการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิต การเรียนรู้ที่ผู้เรียนมีส่วนร่วมเรียนรู้ซึ่งกันและกัน และการเรียนรู้ที่ให้คุณค่าแก่ภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งมีลักษณะเฉพาะที่ เฉพาะถิ่น และการเรียนรู้เป็นไปตามประสบการณ์การเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอก จึงมีการปรับประยุกต์ใช้ความรู้ตามยุคสมัย

การสร้างการเรียนรู้ด้านสุขภาวะชุมชนที่ผ่านมา เกิดจากกาปฏิบัติจริง พอสรุปได้เป็น 4 ลักษณะ คือ ลักษณะที่ 1 การสร้างการเรียนรู้ผ่านโครงการพัฒนาครอบครัวและชุมชนเพื่อความอยู่ดีมีสุขรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นโครงการครอบครัวอาสา, ครอบครัวต้นแบบ, เกษตรต้นแบบ, ชุมชนเข้มแข็งแบบบูรณาการ, หมู่บ้านน่าอยู่น่ามอง, การสร้างและพัฒนาครอบครัวอบอุ่นเข้มแข็ง, มิให้รับาบัด, อาสาสมัครเพื่อนช่วยเพื่อน, ต่าเมี่ยงคำ, พายตะกร้าหาของกินพื้นบ้านที่ปลอดภัยจากสารพิษ ลักษณะที่ 2 การสร้างการเรียนรู้เพื่อพัฒนาทักษะฝีมือและความรู้เพื่อผลิตของใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น งานประดิษฐ์หัตถกรรม, บัณฑิตู, น้ำยาล้างจาน เป็นต้น ลักษณะที่ 3 การสร้างการเรียนรู้เพื่อพัฒนาเกษตรปลอดภัย/ตลาดปลอดภัย เช่น เกษตรชีวภาพ ผักปลอดภัยจากสารพิษ ผักพื้นบ้านและสมุนไพรป้องกันแมลง และลักษณะที่ 4 การสร้าง

การเรียนรู้เพื่อพัฒนาการช่วยเหลือ **ฟื้นฟูสมรรถภาพร่างกายผู้พิการและผู้ป่วยเรื้อรัง** เช่น นวดแผนไทย, กายภาพบำบัด, ลูกประคบสมุนไพร, ออกกำลังกาย เป็นต้น

จากความพยายามแก้ไขปัญหาด้านสุขภาวะที่เกิดขึ้นในชีวิตจริงของคนในชุมชน ได้มีการสร้างเสริมกระบวนการเรียนรู้ ร่วมวิเคราะห์เพื่อแสวงหาหนทางปฏิบัติที่ดีขึ้น มีการปฏิบัติและสรุปทบทวนเพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลง การปรับเปลี่ยนวิถีคิด วิธีการดำรงชีวิตทั้งในครอบครัวและ ชุมชน เพื่อสร้างเสริมสุขภาวะที่ไม่แยกส่วนระหว่างกาย ใจ สังคม และปัญญา เป็นการเรียนรู้ของชุมชนที่ผ่านการรู้จักตนเอง วิถีชีวิตและองค์ความรู้ที่สัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น พร้อมกับความพยายามในการแสวงหาความรู้และทางออกที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาและบริบทสังคม การใช้ปัญหาและปัญญาเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ ดังเช่น แกนนำสุขภาวะตำบลได้มีการพัฒนาตัวชี้วัดด้านสุขภาวะของชุมชน สื่อพื้นบ้านสร้างสุขภาวะ การวัสดุในท้องถิ่นเพื่อทำอุปกรณ์ในการทำกายภาพบำบัด การอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาโดยอาศัยครูภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาต่างๆ ทั้งด้าน ดนตรีพื้นบ้าน, สมุนไพร, เกษตรอินทรีย์ การนวดแผนไทย ป่าชุมชน เป็นต้น

การสร้างเสริมสุขภาวะชุมชนทั้ง 4 มิติโดยภาพรวมเบื้องต้นพบว่า มีผลทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน กล่าวคือ **มิติทางด้านร่างกาย**: มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการอยู่การกิน เพื่อสุขภาพดี แข็งแรง **มิติทางสังคม**: มีความสามัคคี สัมพันธภาพที่ดีของครอบครัว ชุมชนและภาคีความร่วมมือนอกชุมชน **มิติทางใจ**: มีความภูมิใจ มีความสุข พัฒนาคุณธรรมจริยธรรม สำนึกสาธารณะ และการให้คุณค่าของคน ทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น และ**มิติทางปัญญา**: ชุมชนสร้างและพัฒนาการเรียนรู้ประยุกต์ใช้ ถ่ายทอด อนุรักษ์ ฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านต่างๆ เพื่อใช้ประโยชน์ในสถานการณ์ปัจจุบัน **ในระดับกลุ่ม/องค์กร** บางพื้นที่มีการก่อตั้ง**ศูนย์เรียนรู้ชมรมระดับตำบลเพื่อสร้างเรียนรู้และปฏิบัติการในการสร้างเสริมสุขภาพ** เป็นต้น ทั้งนี้ในการขยายการเรียนรู้ในการสร้างเสริมสุขภาพ สื่อสารไปสู่ครอบครัว ชุมชน และสาธารณะ โดยเฉพาะในพื้นที่ตำบลใกล้เคียงได้มีการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

ในรูปแบบของมหรรรวมสุขภาพตำบล นิทรรศการวรรณคดีให้ความรู้การบริโภคอาหารท้องถิ่น, สมุดภาพสะท้อน วิถีชีวิตคนในตำบล และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเวทีสรุปบทเรียนและประเมินเสริมพลังของโครงการพัฒนาและวิจัยสุขภาวะชุมชนเพื่อความอยู่ดีมีสุข

กล่าวโดยสรุป บทเรียนศูนย์เรียนรู้/การสร้างการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะ จาก 12 กรณีศึกษา เป็นการเรียนรู้เพื่อสร้างเสริมสุขภาพที่เกิดขึ้นตามศักยภาพและเงื่อนไขของแต่ละพื้นที่ การถอดบทเรียนเป็นการหนุนเสริมและยกระดับการเรียนรู้เพื่อสร้างเสริมสุขภาพของชุมชน ระหว่างการดำเนินงานเพื่อส่งเสริมให้เกิดการพัฒนางานศูนย์เรียนรู้ของชุมชนต่อไป ที่กล่าวมาเป็นการหรือแนวทางในการจัดการความรู้ของชุมชน มีกระบวนการสร้างเสริมสุขภาวะทั้ง 4 มิติที่ค่อยเป็นค่อยไปโดยแกนนำสุขภาวะขับเคลื่อนงาน มีการแสวงหาหรือการค้นหา รวบรวมความรู้ การจัดหมวดหมู่ การเก็บความรู้ การวิเคราะห์สังเคราะห์เพื่อยกระดับในการสร้างและพัฒนาความรู้นำมาช่วยในการแก้ไขปัญหาในวิถีการดำรงชีวิต หรือแม้กระทั่งมีการประยุกต์ใช้ความรู้เพื่อสืบทอดอนุรักษ์ พื้นฟูให้ภูมิปัญญาของท้องถิ่นให้เป็นประโยชน์ในวิถีชีวิตของชุมชน การสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดการเรียนรู้จากการประยุกต์ใช้ความรู้ทุกๆ ด้านเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะที่ดีขึ้นของคนในชุมชน การสรุปบทเรียนการดำเนินงานสร้างการเรียนรู้ของชุมชน เพื่อให้การขับเคลื่อนงานด้านสุขภาพ มีการพัฒนาและขยายผลการเรียนรู้เพื่อสร้างเสริมสุขภาวะต่อไป

3.2 ข้อสังเกต และข้อเสนอแนะ

การเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชนในการสร้างเสริมสุขภาพ มีการเชื่อมโยงมิติด้านคุณธรรม เศรษฐกิจพอเพียง ความเป็นประชาธิปไตย การสร้างเสริมความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัวและชุมชนเพื่อความอยู่ดีมีสุขบนฐานศักยภาพหรือพลังของชุมชนท้องถิ่นในรูปแบบต่างๆ การดำเนินงานอาศัยความร่วมมือจากภาคี เครือข่ายทั้งภายในชุมชนและภายนอก ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของครอบครัวชุมชน องค์กรในท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ทำงานเพื่อให้คนในชุมชนมีสุขภาวะที่ดี ในระดับหมู่บ้านมีการกระตุ้นกันเองในเวทีชุมชน และอาจจะต้องพิจารณาว่าการสร้างการเรียนรู้ต่อไปจะใช้ประโยชน์จากครอบครัวต้นแบบที่มี

อยู่ในแต่ละหมู่บ้านอย่างไร ซึ่งเป็นการขยายการเรียนรู้ในการสร้างเสริมสุขภาพของชุมชน โดยใช้พลังที่มีอยู่ในชุมชนให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนเอง พร้อมทั้งกำหนดแนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ที่เข้มข้นขึ้นแตกต่างกันไป ภายใต้เงื่อนไขศักยภาพ ข้อจำกัดของแต่ละพื้นที่ ข้อสังเกตและข้อเสนอแนะที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้เป็นข้อเสนอภาพรวมทั้ง 12 กรณี เพื่อให้ทราบถึงสถานะที่เป็นอยู่ในการสร้างเสริมสุขภาพของชุมชนทั้ง 4 มิติ และทิศทางอนาคตสำหรับก้าวต่อไปของการเรียนรู้ของชุมชนในการสร้างเสริมสุขภาพ

“ก้าวต่อไปการเรียนรู้ในการสร้างเสริมสุขภาพของชุมชน”

1) การพัฒนาแหล่งเรียนรู้: ศูนย์เรียนรู้การสร้างเสริมสุขภาพชุมชน

ทุนที่แต่ละพื้นที่มีที่สำคัญคือ ทุนด้านภูมิปัญญาของท้องถิ่น ที่มีผลผลิตที่สร้างประโยชน์กับชุมชนได้เป็นอย่างดี ภาคีเครือข่ายและกลุ่มองค์กรท้องถิ่น มีการร่วมมือกันทำงานตามศักยภาพของพื้นที่ ดังนั้นหากจะมีการยกระดับเป็นศูนย์เรียนรู้ชุมชนควรจะให้ความสำคัญกับเรื่อง องค์ประกอบของการเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนที่จะสามารถสร้างการเรียนรู้ที่สอดคล้อง และเกิดประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น ดังนี้

ประการแรก การกำหนดนิยามความหมายของศูนย์เรียนรู้ให้ชัดเจนร่วมกัน ศูนย์เรียนรู้จะมีบทบาทในการสร้างการเรียนรู้ของชุมชนอย่างไรอย่างไร รวมทั้งมีการกำหนดวัตถุประสงค์ของศูนย์เรียนรู้ให้ชัดเจน ความเป็นไปได้ในทางปฏิบัตินำไปสู่การ และความอยู่ดีมีสุขของชุมชน

ประการที่สอง ควรมีการจัดการชุดความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ชัดเจน ทั้งในรูปของชุดความรู้ที่เป็นเอกสาร สื่อต่างๆ ตัวบุคคลและแหล่งเรียนรู้ ให้เป็นระบบสามารถเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง

ประการที่สาม ศูนย์เรียนรู้ควรมีการกำหนดกลุ่มเป้าหมายในการเรียนรู้แต่ละเรื่องให้ชัดเจน พร้อมทั้งพัฒนากระบวนการสำคัญในการสร้างการเรียนรู้ให้มีความสอดคล้อง มีการจัดระบบความรู้ที่มุ่งถ่ายทอดความรู้ต่างๆ ในลักษณะของการประยุกต์ใช้ มุ่งเปลี่ยนแปลงความคิดและพฤติกรรมควบคู่กันไป มีการจัดการความรู้อย่างเป็นระบบ เน้นการมีส่วนร่วมทั้งผู้ถ่ายทอด ผู้สนับสนุน และกลุ่มเป้าหมายที่จะเสริมสร้างการเรียนรู้ เพื่อให้การออกแบบหลักสูตร และการเลือก

ใช้กระบวนการเรียนรู้ที่มีพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นไปอย่างเหมาะสม และสอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตของแต่ละท้องถิ่น ทั้งนี้ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ควรพัฒนาคลังใบในการติดตาม สนับสนุน สรุปรบทเรียนและพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ ให้มีความต่อเนื่อง ควรมีการบูรณาการการสร้างเรียนรู้โดยมีการประสานเชื่อมโยง กับหน่วยงานในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง มีการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ สร้างความร่วมมือทั้งภายในและภายนอก โดยมีกลไกสำคัญคือ โรงเรียน องค์กรท้องถิ่น และ คนกลุ่มต่างๆ ให้เกิดความร่วมมือและการสร้างเสริมการเรียนรู้ที่เกิดประโยชน์ต่อ ชุมชนอย่างแท้จริง

2) การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นเชื่อมโยง บูรณาการในการสร้าง เสริมสุขภาวะชุมชน

การเลือกภูมิปัญญาของท้องถิ่นให้เป็นจุดคานงัดในการขับเคลื่อน กระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้ของชุมชนควบคู่ไปกับการพัฒนา การเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียน เพราะลำพังหลักสูตรท้องถิ่นมี ข้อจำกัดในการสร้างการเรียนรู้แก่เยาวชนของชุมชน การสร้างการเรียนรู้ของ คุรุภูมิปัญญาร่วมกับโรงเรียนที่ผ่านมามีเริ่มต้นได้ดี ขณะเดียวกันยังพบว่าข้อจำกัด ในการเลือกชุดภูมิปัญญาที่เหมาะสมกับเด็กที่เป็นกลุ่มเป้าหมายต้องเป็นเรื่อง ที่ง่ายไม่ซับซ้อนจนเกินไป ดังนั้นภูมิปัญญาที่สำคัญและจำเป็นต่อชุมชนควรสร้าง การเรียนรู้ของชุมชนควบคู่ไปพร้อมกัน

ดังนั้นสิ่งที่ต้องพิจารณา คือ การเลือกเรื่องที่เป็นประโยชน์ และเร่งด่วน ที่จะต้องฟื้นฟูภูมิปัญญาไม่ให้สูญหายไป นำมาสร้างการเรียนรู้และใช้ประโยชน์ ในชุมชนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัญหาสุขภาพของคนในชุมชน ขณะเดียวกันต้องมีการวิเคราะห์ให้ชัดเจน เพื่อที่จะคัดค้านกระบวนการในการสร้าง การเรียนรู้ที่สอดคล้องกับระดับครอบครัว ชุมชน และโรงเรียนที่จะมีส่วนร่วมในการ ดำเนินการได้ ถึงแม้ว่าจะมีความแตกต่างกันในแง่เนื้อหาและกระบวนการ เพื่อให้ ทุกส่วนได้เกิดความเข้าใจถึงวิถีการดำรงชีวิต เกิดเป็นพลังในการสร้างการเรียนรู้ ที่เกิดประโยชน์ต่อทุกฝ่ายอย่างแท้จริง

ทั้งนี้ ในการทำงานควรต้องเริ่มต้นจากการวิเคราะห์ภูมิปัญญาที่มีอยู่ ภายในชุมชน แล้วเลือกสรร ภูมิปัญญาที่โดดเด่น สำคัญเร่งด่วนขึ้นมาพร้อมกัน

กับการวิเคราะห์การสร้างการเรียนรู้ จากนั้นจึงร่วมกันกำหนดเป้าหมาย และพัฒนาการเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชนในภูมิปัญญานั้นๆ อย่างไรก็ตามสิ่งที่ต้องมี ส่วนช่วยหนุนเสริมคณะทำงานในพื้นที่ ให้สามารถพัฒนาหรือต่อยอดการเรียนรู้ ของชุมชนให้มีประสิทธิภาพ คณะทำงานควรมีการรวบรวมภูมิปัญญาที่สำคัญ ต่อชุมชน แสวงหาเครือข่ายความร่วมมือการทำงานกับคนในชุมชนและองค์กร ภายนอกในการสร้างการเรียนรู้ให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น ผลการสร้างกระบวนการ เรียนดังกล่าวข้างต้น ย่อมก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อกลุ่มเป้าหมายทั้งในด้าน วิธีคิดและพฤติกรรมเพื่อสุขภาพ สามารถสร้างแรงกระตุ้นไปสู่โรงเรียน และ ชุมชนได้ทั้งสองส่วนในการสืบทอดภูมิปัญญาที่สอดคล้องกับวิถีชุมชน การสร้าง การเรียนรู้ด้านภูมิปัญญาในหลายๆ เรื่องไปพร้อมกันไม่สามารถทำได้อย่างเข้มข้น ส่งผลทำให้พลังลดลง ดังนั้นจึงจำเป็นต้องหาจุดคานงัด เพื่อให้การขับเคลื่อน ภูมิปัญญาเป็นเรื่องที่มาจากรากฐานวิถีการดำรงชีวิตของชุมชน เกิดประโยชน์ และสร้างการเรียนรู้ พัฒนา อนุรักษ์ สืบทอด ต่อยอดเป็นภูมิปัญญาที่ดำรงอยู่ใน สถานการณ์ปัจจุบัน

แนวทางในการพัฒนาต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้าง เสริมสุขภาพของชุมชน แม้ว่าจะมีภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่สามารถพัฒนา ต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์และบริการและสร้างตลาดของตนเองได้ แต่ไม่ควรนำเอา ทุกอย่างมาสู่การตลาดทั้งหมด เพราะความสำเร็วจึงเกิดขึ้นได้กับกลุ่มที่มีสินค้า โดดเด่นจริงๆ เท่านั้น การพัฒนาภูมิปัญญาเข้าสู่ระบบตลาด อาจทำให้ขาด การพัฒนาภูมิปัญญาที่เป็นพื้นฐานสำคัญของชุมชนที่สามารถเปิดพื้นที่ให้กับ คนหลายๆ กลุ่มมาร่วมมือกัน รับผิดชอบประโยชน์ร่วมกัน คนทั่วไปในชุมชนจะถูก ละเลยได้ การตลาด ชุมชนควรยึดหลักหลักการสร้างความร่วมมือกันระหว่าง ชุมชนในการสร้างตลาดร่วมกันและสร้างความร่วมมือกับผู้บริโภคแทนการตลาด แบบแข่งขันที่จะมีเพียงผู้ที่เข้มแข็งไม่กี่รายเท่านั้นที่อยู่ได้ในระบบตลาด

3) กระบวนการ และกลไกการสร้างการเรียนรู้เพื่อสุขภาพของ ชุมชน

ในการขับเคลื่อนการกระบวนการสร้างการเรียนรู้ นอกจากมีแกนนำ ในแต่ละพื้นที่ที่มีศักยภาพ แล้วสิ่งที่สำคัญคือ การวิเคราะห์ห้วงค์ความรู้ที่มีอยู่ใน

ชุมชนให้มีความชัดเจน โดยวิเคราะห์ให้เห็นว่าองค์ความรู้ในเรื่องใดควรจับเคลือบหรือสร้างการเรียนรู้แก่ใคร เป็นระดับบุคคลหรือระดับกลุ่ม เรื่องใดกำลังอยู่ในความจำเป็นของชุมชนที่ควรเรียนรู้ โดยที่คณะทำงานและผู้เกี่ยวข้องจะต้องแยกแยะ จัดกลุ่ม เพื่อสามารถกำหนดกระบวนการ ขั้นตอน และวิธีการที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน ดำเนินการในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป **แล้วค่อยๆ ก่อรูปพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้ ที่สะท้อนให้เห็นว่ามีพื้นฐานที่สอดคล้องกับวิถีของชุมชน สังคมองค์ความรู้ จัดการให้เป็นระบบ และพัฒนาระดับเป็นศูนย์การเรียนรู้ที่ไม่ถูกรบงาบจากโครงสร้างการพัฒนาของตลาด**

การเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อสุขภาพของชุมชน ในบางพื้นที่ควรจะมีการสร้างกระบวนการเรียนรู้แลกเปลี่ยนที่เข้มข้นมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะทางด้านการเกษตรปลอดสารเคมี ควรการนำความรู้จากประสบการณ์มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันและเพื่อให้กำลังใจกัน เป็นการกระตุ้นและเสริมพลังให้กับเพื่อนเกษตรกรด้วยกัน การทำการเกษตรไม่พึ่งสารเคมี ทำแบบเตี๋ยๆ อาจเกิดความท้อแท้ จึงน่าจะมีการประสานกลุ่มคนเหล่านี้ให้มาพบกัน มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยอาจมีการเยี่ยมแปลงเกษตรของแต่ละคน จะเป็นการช่วยกระตุ้นให้เกษตรกรเกิดการตื่นตัวมีกำลังใจและความรู้ในการแก้ปัญหา พัฒนาการเกษตรไม่ใช้สารเคมีให้ก้าวหน้าต่อไป

4) ปฏิบัติการการสร้างเสริมสุขภาพของชุมชน

บางพื้นที่การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในการสร้างเสริมสุขภาพชุมชน มีความร่วมมือร่วมใจในท้องถิ่นทั้งองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้นำชุมชน สถานีอนามัย อสม. วัด โรงเรียน หลังจากการทำเวทีประชาคมองค์การบริหารส่วนตำบล ผลักดันให้เป็นนโยบายของตำบลในการมีครอบครัวต้นแบบ ชุมชนเข้มแข็งแบบบูรณาการ มีการทำแผนการดำเนินงาน และพัฒนาตัวชี้วัดครอบครัวต้นแบบ และชุมชนเข้มแข็งแบบบูรณาการ ซึ่งเป็นหลักเกณฑ์ที่ทุกฝ่ายร่วมกันคิดและได้ใช้ประโยชน์จากหลักเกณฑ์นี้จริง ถ้าเป็นตัวชี้วัดที่กำหนดจากภายนอก เช่น จากกระทรวง จังหวัด เป็นต้น ชุมชนขาดความเข้าใจ ไม่รู้จะใช้อย่างไร ต่างจากตัวชี้วัดที่ชุมชนคิดเอง ทำให้เกิดความเข้าใจและมีความเหมาะสมกับชุมชน ชุมชนใช้ให้เกิดประโยชน์ในการทำงานสร้างเสริมสุขภาพ จากปฏิบัติการดังกล่าว มีข้อสังเกตดังนี้ ประการแรก ในกระบวนการประเมินครอบครัวต้นแบบและชุมชน

เข้มแข็งโดยคณะกรรมการที่มาจากโรงเรียน องค์การบริหารส่วนตำบล ผู้นำชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทำอย่างไรกระบวนการประเมินดังกล่าวจะเป็นโอกาส และเงื่อนไขสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ประการที่สอง ครอบครัวต้นแบบ หรือชุมชนเข้มแข็งเมื่อได้รางวัลแล้วจะสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนต่อไปอย่างไร ขยายผลการเรียนรู้ให้กว้างขึ้นได้อย่างไร ซึ่งจะทำให้เกิดการต่อยอด การสร้างเสริมสุขภาพของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

(1) บางพื้นที่มีทุนเดิมในการทำเกษตรอินทรีย์ ปลูกผักปลอดสารพิษ โรงปุ๋ยอินทรีย์ มีทักษะความรู้ทางดนตรีและวัฒนธรรมท้องถิ่น และมีหน่วยงานภายนอกให้การสนับสนุน การสร้างการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อการพัฒนา งานเดิมให้ขยายผลเพิ่มเติม ดังนั้นควรมีการกำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ให้เหมาะสม พร้อมทั้งมีการเชื่อมโยงทั้งภายในชุมชน และภายนอกที่มีแนวทาง สอดคล้องกับปฏิบัติการสร้างการเรียนรู้ด้านสุขภาวะที่ดำเนินการอยู่ในพื้นที่ ก่อให้เกิดยกระดับการเรียนรู้ และเกิดประโยชน์ต่อชุมชน **ซึ่งจากปฏิบัติการ การสร้างเสริมการเรียนรู้เพื่อสุขภาวะของชุมชนที่ผ่านมาทั้ง 12 กรณี มีข้อเสนอแนะ ดังนี้**

การพัฒนาระบบสนับสนุนการทำงานของอาสาสมัครและบุคคล ในครอบครัวที่ดูแลผู้พิการและผู้ป่วยเรื้อรัง จากผลการดูแลผู้ป่วยของหมออาสา พบว่าช่วงแรกผู้ป่วยมีอาการเคอะเขิน สภาพแวดล้อมของที่อยู่อาศัยไม่สะอาด มีกลิ่นไม่พึงประสงค์ เมื่อมีคนมาเยี่ยมประจำ ทำให้เกิดการกระตุ้นให้ผู้ป่วยและญาติได้ดูแลความสะอาดสถานที่ ดูแลเรื่องอาหารการกินของผู้ป่วย และผู้ป่วย มีการดูแลบริหารร่างกายตนเองมากขึ้น ต่างจากเดิมที่หมออาสาต้องช่วยเหลือ เพียงฝ่ายเดียว บทบาทของหมออาสาในปัจจุบันจึงคอยเยี่ยมเยียนผู้ป่วยตามบ้าน หาอุปกรณ์เสริมให้ผู้ป่วยออกกกำลังกาย นวดเพื่อกระตุ้นกล้ามเนื้อ พร้อมทั้งมีการบันทึกอาการผู้ป่วยที่เพื่อเปรียบเทียบความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ดังนั้น การสร้างเสริมสุขภาพของหมออาสา กับผู้ป่วยจึงดำเนินการภายใต้การเสริมสร้าง การเรียนรู้ รูปบทเรียน หาแนวทางแก้ไข สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของ ผู้ป่วยแต่ละราย โดยที่ผู้ป่วยบางรายร่างกายอ่อนบนยังเคลื่อนไหวได้ปกติ สามารถ ประกอบอาชีพได้ หมออาสาสามารถค้นหาศักยภาพในตัวผู้ป่วย ทำให้สามารถ

เสริมศักยภาพของผู้ป่วยได้อย่างเหมาะสม ผู้ป่วยรู้สึกว่าได้เป็นภาระของสังคม สามารถใช้ชีวิตและประกอบอาชีพได้ปกติ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าหมออาสาสามารถเข้าถึงศักยภาพของผู้ป่วย มีการพัฒนาเครื่องมือ อุปกรณ์ออกกำลังกายเพื่อเพิ่มฟื้นฟูผู้ป่วยจากวัสดุที่มีในท้องถิ่น สามารถที่จะพัฒนาเป็นข้อเสนอแผนการสร้างเสริมสุขภาพของผู้ป่วยให้กับองค์การบริหารส่วนตำบล การทำงานของหมออาสาได้เสริมสร้างการเรียนรู้ในการดูแลผู้พิการในท้องถิ่นให้พัฒนาและขยายเครือข่ายการทำงานได้อย่างต่อเนื่อง

หม้ออาสากับการสร้างเสริมสุขภาพชุมชน บทบาทของหมออาสาในการเสริมสร้างสุขภาพของผู้ป่วยเรื้อรังและผู้พิการอยู่บนฐานวัฒนธรรมชุมชนในการดูแลช่วยเหลือกันด้วยจิตอาสาของอาสาสมัครชาวบ้าน สิ่งที่ต้องพิจารณาคือสังคมควรจะมึระบบสนับสนุนอาสาสมัครอย่างไรให้ทำงานได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน กระบวนการเสริมความรู้ที่จำเป็นแก่อาสาสมัครและสนับสนุนการสรุปบทเรียนการทำงานเป็นประโยชน์ต่อการทำงานของอาสาสมัคร เพราะการมาสรุปบทเรียน ทำให้ทราบปัญหาที่เกิดขึ้นจากการทำงาน การสรุปบทเรียนควรสร้างการเรียนรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการทำงาน ขณะเดียวกันผลการทำงานของอาสาสมัครควรสร้างการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนรู้ เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคนในชุมชนกับหมออาสา โดยเฉพาะญาติผู้ป่วยเพราะมีความใกล้ชิดกับผู้ป่วยสามารถดูแลผู้ป่วยได้ใกล้ชิดสม่ำเสมอดีกว่าอาสาสมัคร ในอนาคตควรมีการเชิญญาติผู้ป่วยมาร่วมสรุปบทเรียนการดูแลผู้ป่วยด้วยจะก่อให้เกิดการเรียนรู้และองค์ความรู้ในการดูแลผู้ป่วยร่วมกันของชุมชน นอกจากนี้ชุมชนและสังคมไทยควรเห็นคุณค่าของอาสาสมัครรวมทั้งคนในครอบครัวที่ทำหน้าที่ดูแลผู้พิการและผู้ป่วยเรื้อรัง สังคมควรพัฒนาระบบสนับสนุนการทำงานของอาสาสมัครและบุคคลในครอบครัวที่ดูแลผู้พิการและผู้ป่วยเรื้อรังให้เป็นพลังสำคัญในการสร้างเสริมสุขภาพของครอบครัวและชุมชน ที่ผ่านมามีอาสาสมัครมีเหตุผลส่วนตัวและครอบครัวไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ก็จะทดแทนด้วยอาสาสมัครคนใหม่ การให้กำลังใจสนับสนุนการทำงานของอาสาสมัครที่ผ่านมาให้สวัสดิการในการรักษาพยาบาลและการศึกษาแก่ครอบครัวอาสาสมัคร การสนับสนุนค่าใช้จ่ายและค่าเดินทางของอาสาสมัครเป็นรายเดือน เป็นต้น สังคมควรคิด

พัฒนาระบบสนับสนุนอาสาสมัครและบุคคลในครอบครัวที่ดูแลผู้พิการ และผู้ป่วยเรื้อรังเพิ่มเติม เช่น ระบบภาษี เป็นต้น

(2) **การใช้ชมโหรีช่วยในการสร้างเสริมสุขภาพ** การดำเนินการในพื้นที่ต้องมีการประยุกต์ใช้วัฒนธรรมทางดนตรีให้มีเหมาะสมกับชาติพันธุ์ เช่น การประยุกต์ใช้การละเล่นเครื่องดนตรีอีสานเหมาะกับกลุ่มชาติพันธุ์ลาวอีสาน มิโหรีเหมาะกับชาติพันธุ์เขมร เป็นต้น ดังนั้นควรมีการประยุกต์การเล่นดนตรีบำบัดที่เหมาะสมกับวัฒนธรรมของแต่ละชาติพันธุ์

5) การพัฒนา ยกระดับ และการขยายการเรียนรู้ในการสร้างเสริมการเรียนรู้สุขภาพ 4 มิติ ของชุมชน

(1) ในการสร้างและขยายการเรียนรู้ควรมีการสร้างและพัฒนาการสื่อสารสาธารณะในตำบลที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและศักยภาพของแต่ละพื้นที่ที่มีความหลากหลายให้มากขึ้น ให้สามารถสื่อสารกับคนทุกเพศทุกวัย เช่น วิทยุชุมชน การสื่อสารในงานบุญประเพณีต่างๆ เป็นต้น

(2) กระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดความตื่นตัวในการเข้ามามีส่วนร่วมในกลไกการสร้างการเรียนรู้เพื่อสุขภาพของชุมชนให้มากขึ้น โดยให้ความสำคัญความร่วมมือระหว่างองค์การบริหารส่วนตำบลและแกนนำกลุ่มต่างๆ ในหมู่บ้าน เข้ามาหนุนเสริมการทำงานร่วมกัน ก่อให้เกิดพลังในการสร้างการเรียนรู้เพื่อสร้างเสริมสุขภาพของคนทุกเพศทุกวัย โดยที่แนวทางสร้างเสริมการมีส่วนร่วมที่เป็นไปได้ตามบริบทของพื้นที่ สร้างการรับรู้และมีส่วนร่วมครอบคลุมคนทุกวัย ให้มีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างการเรียนรู้ เข้าใจเห็นคุณค่า ร่วมกำหนดวิธีการสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของ นำไปสู่การร่วมกระบวนการพัฒนาต่อยอดการสร้างการเรียนรู้ของชุมชนท้องถิ่นที่ชัดเจนสอดคล้องกับวัฒนธรรม และศักยภาพของท้องถิ่น ดังกรณีเช่น กลุ่มผู้ป่วย ผู้สูงอายุ อาสาสมัครเพื่อนช่วยเพื่อน และเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานสาธารณสุขได้ร่วมกันดูแลผู้ป่วยเบาหวาน กลุ่มเสี่ยงรุ่นลูกหลานต่อโรคเบาหวานให้มีความรู้ สามารถดูแลตนเองได้ การเสริมสร้างการเรียนรู้ลูกหลานในการป้องกันและดูแลผู้ป่วยเบาหวาน และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของลูกหลานในกิจกรรมของชุมชน มีความสำคัญต่อการควบคุมดูแลโรคเบาหวาน

กรณีพื้นที่ที่เน้นการสร้างการเรียนรู้เรื่องอาหารพื้นบ้าน

ปลอดภัย ในระดับชุมชนมีการร่วมกันเคลื่อนไหวทำให้เกิดกระแสของชุมชนต่ออาหารในท้องถิ่น โดยชาวบ้านร่วมกันพายตระกร้าไปหาเก็บอาหารจากทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น มีการจัดส่งภัตตาคารอาหารพื้นบ้านปลอดภัยถวายพระ และชาวบ้านร่วมรับประทานอาหารพูดคุยปรึกษากันอย่างเป็นกันเอง เป็นการสร้างการเรียนรู้บนพื้นฐานศักยภาพของชุมชนในเรื่องอาหารพื้นบ้าน และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์กัน ชุมชนสร้างกติกาในการดูแลทรัพยากรไม่ให้ทำลายแหล่งอาหารของชุมชน ชุมชนอาศัยความเชื่อในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้นการเชื่อมโยงในการพัฒนาต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างการเรียนรู้อย่างไม่แยกส่วนระหว่างอาหารกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และความเชื่อ นำมาสู่ความตระหนักในคุณค่าและสร้างความภาคภูมิใจต่อการสร้างเสริมสุขภาพของชุมชนโดยการบริโภคอาหารพื้นบ้าน

(3) การสื่อสาร รณรงค์เผยแพร่การเรียนรู้ของชุมชนสู่สังคมภายนอก ควรกำหนดเป้าหมายให้ชัดเจนและควรทำในระดับการเผยแพร่ สร้างความร่วมมือและกระตุ้นจิตสำนึกทางสังคม ทั้งนี้ควรจะเน้นส่งเสริมการเรียนรู้ภายในทั้งในระดับครอบครัวและชุมชนหนักแน่นจะสร้างพลังชุมชนในการสร้างเสริมสุขภาพ มีการพัฒนาการสื่อสารหลากหลายรูปแบบ ทั้งภายใน และสู่สาธารณะให้มากขึ้น ดังกรณีตัวอย่างการสร้างการเรียนรู้ **เรื่องวงมโหรีปีพาทย์ เพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร** มีการพัฒนาเรื่องมโหรีให้เป็นหลักสูตรท้องถิ่น ให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ค่อยๆ พัฒนาโยงกับหลักสูตรท้องถิ่นและคนภายนอกชุมชนให้กว้างขวางออกไป ทั้งในมิติวัฒนธรรมและสุขภาพ จะทำให้การสื่อสารเป็นไปตามเป้าหมาย และประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสม ส่วนรูปแบบต้องมีความชัดเจนว่าเป้าหมาย ไม่ต้องการให้ศิลปะการเล่นแบบดั้งเดิมสูญหาย ดังนั้นการประสานให้ภายนอกมาช่วยพัฒนาทำรำประกอบมโหรี ควรพยายามไม่ให้ทำรำแบบนาฏศิลป์เข้ามาครอบงำทำรำแบบพื้นบ้าน พร้อมทั้งมีการประชาสัมพันธ์หรือสื่อสารเรื่องมโหรีปีพาทย์ไปสู่สาธารณะ มีการไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้วัฒนธรรมกับพื้นที่อื่นๆ ที่มีการเคลื่อนไหวในประเด็นเดียวกันจนประสบความสำเร็จ จะทำให้ภูมิปัญญาที่มีอยู่ สร้างการเรียนรู้ในการเสริมสร้างและ

พัฒนาสุขภาพะชุมชนทั้ง 4 มิติ อยู่บนพัฒนาบนฐานของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนในสถานการณ์ปัจจุบัน

กล่าวโดยสรุปการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมสุขภาพเป็นการเรียนรู้ของบุคคลที่เป็นผู้ประสบปัญหาสุขภาพจึงพยายามเรียนรู้เพื่อสร้างเสริมสุขภาพตนเอง บางคนได้เรียนเรียนรู้ภูมิปัญญาในการสร้างเสริมสุขภาพที่สืบทอดกันมาของชุมชน การเรียนรู้ของบุคคลเกิดจากการปฏิบัติผ่านประสบการณ์ตกผลึกเป็นความรู้ท่ามกลางการผสมผสานกับการเรียนรู้ความรู้จากสังคมภายนอก ตัวอย่างหมออสาที่มีความรู้ด้านการนวดแผนไทยที่สืบทอดกันมา ได้เรียนรู้การนวดเพิ่มเติมจากการฝึกอบรมของหน่วยงาน รวมทั้งเรียนรู้การดูแลผู้พิการและผู้เจ็บป่วยเรื้อรังจากการอบรมของหน่วยงาน เมื่อผนวกรวมเข้ากับวัฒนธรรมการดูแลช่วยเหลือกันของชุมชน หมออสาจึงมีจิตอาสาในการไปเยี่ยมเยียนดูแลผู้พิการและผู้ป่วยเรื้อรังตามบ้าน ทำให้ผู้ป่วยมีกำลังใจที่จะดูแลตนเอง มีความมั่นใจที่จะใช้ชีวิตในสังคมปกติ นอกจากนั้นยังเป็นการกระตุ้นและเสริมการเรียนรู้ให้แก่คนในครอบครัวในการดูแลผู้ป่วย หมออสามีการแลกเปลี่ยนเรียนประสบการณ์กัน มีการแบ่งกลุ่มและพื้นที่กันในการดูแลผู้ป่วย นำปัญหาความต้องการของผู้ป่วยมาประสานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุนส่งเสริมการสร้างเสริมสุขภาพตามศักยภาพของผู้ป่วยแต่ละคน หมออสามีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างพื้นที่เป็นเครือข่ายการเรียนรู้จากการเรียนรู้อาสาสมัครของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทำให้เกิดการยกระดับการเรียนรู้ในการสร้างเสริมสุขภาพของชุมชนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา

บรรณานุกรม

- กนกภรณ์ ชูเชิด และสรภรค์ พรหมศิริ. (2548). การถอดบทเรียน “วิถีวิทยา เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้สำหรับนักปฏิบัติภาคประชาสังคม”. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (LDI). กรุงเทพฯ: พี.เอ.ลีฟวิง.
- เครือข่ายเยาวชนสืบสานภูมิปัญญา. (2553). การสร้างการเรียนรู้ชุมชน. สืบค้นเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม 2553, จาก www.seubsan.net.
- เนาวรัตน์ พลายน้อย และธีรเดช ฉายอรุณ. (2551). การพัฒนาการเรียนรู้โดยผ่านกระบวนการประเมินแบบเสริมพลัง (Empowerment Evaluation). สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.). สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (LDI). กรุงเทพฯ :พี.เอ.ลีฟวิง
- เนาวรัตน์ พลายน้อย. (2547). การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ในการถอดบทเรียน ด้วยเครื่องมือการวิเคราะห์หลังการปฏิบัติ (After Action Review). ฝ่ายติดตามประเมินผลภายในและสังเคราะห์องค์ความรู้โครงการวิจัยและพัฒนาชีวิตสาธารณะท้องถิ่นน่าอยู่ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (LDI). กรุงเทพฯ : พี.เอ.ลีฟวิง.
- ประพนธ์ ผาสุขยืด. (2547). รายงานสรุปการสัมมนาทางวิชาการ “นวัตกรรม การเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข” ครั้งที่ 1 เรื่อง “ชาวบ้านเรียนรู้อะไร และอย่างไร ในสถานการณ์ปัจจุบัน วันที่ 28 เมษายน 2547. (เอกสารอัดสำเนา).
- ปาริชาติ วลัยเสถียร. (2549). กระบวนการสร้างการเรียนรู้และจัดการความรู้ชุมชน. (เอกสารอัดสำเนา).
- ปาริชาติ วลัยเสถียร. (2549). กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน (รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์). สำนักงานกองทุนสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- พระมหาสุทิตย์ อาภาภโร. (2548). **นวัตกรรมการเรียนรู้คน ชุมชน และการพัฒนา**. กรุงเทพฯ. โครงการสร้างเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (ส.ร.ส.).
- มานะ นาคำ และคณะ. (2549). **กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ**. สำนักงานกองทุนสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- รัตนา ไตสกุล และคณะ. (2548). **เดินที่ละก้าว กินข้าวทีละคำ “ภูมิปัญญาในการจัดการความรู้ของชุมชน”**. โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) ภาคอีสาน สำนักงานกองทุนสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. (2553). **นวัตกรรมการเรียนรู้**. สืบค้นเมื่อวันที่ 21 ธันวาคม 2553, จาก www.wikipedia.org
- วิจารณ์ พานิช. (มปป.). **การจัดการความรู้ กรุงเทพมหานคร**. สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม(สคส.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, (เอกสารอัดสำเนา).
- วิบูลย์ เข็มเฉลิม. (2547). **รายงานสรุปการสัมมนาทางวิชาการ “นวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข” ครั้งที่1 เรื่อง “ชาวบ้านเรียนรู้อะไรและอย่างไร ในสถานการณ์ปัจจุบัน วันที่ 28 เมษายน 2547**. (เอกสารอัดสำเนา).
- ศุภวัณณ์ พลายน้อย. (2547). **นานาวิถีวิทยา “การถอดบทเรียนและสังเคราะห์องค์ความรู้”**. คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (LDI). กรุงเทพฯ: พี.เอ.ลีฟวิง จำกัด.
- สุพิศราชาติปัญญาชัย. (มปป.). **กระบวนการเรียนรู้ : แนวคิด ความหมาย และบทเรียนในสังคมไทย**. โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). กรุงเทพฯ.